

Fonètica de la llengua valenciana. Característiques que la individualitzen

Per Josep Maria Guinot i Galan

Si per Fonètica entenem la part de la Gramàtica que estudia la naturalesa i evolució dels sons d'una llengua considerats en sí mateixos i en relació amb altres fenòmens lingüístics, no anem a reproduir aquí l'estudi de la llengua valenciana des del punt de vista de la Fonètica. En un recent llibre titulat FONÈTICA DE LA LLENGUA VALENCIANA, hem fet eixe estudi dels orígens i evolució de la llengua valenciana des del llatí vulgar fins al present (Fonètica històrica o diacrònica) i son estat actual (Fonètica descriptiva o sincrònica). En tots els moments apareixen comparacions amb el castellà i el català i altres llengües afins, apuntant analogies i discrepàncies, en la seva evolució d'un mateix tronc comú: el llatí vulgar.

Lo lògic, tractant-se d'un Congrés de Llengua Valenciana, és aportar al mateix el fruit d'aquelles investigacions, en uns pocs folis, que es puguin llegir sense fatigar als oyents, i en els que se continguin les conclusions més substancials, remetent a l'obra esmentada als que vullguen tindre una explicació més detallada del problema. Això, puix, és lo que anem a fer.

1. LA FONÈTICA NORMATIVA

En tots els països sol haver diferències de pronunciació d'uns pobles amb altres, formant dialectes i localismes. També dins del Regne de València existixen eixes modalitats, les quals no afecten a l'unitat de la llengua Valenciana, ja que no impedeixen que els usuaris de les diferents pronunciacions s'entenguin perfectament entre ells i conserven la consciència de parlar la mateixa llengua. En el Regne de València les modalitats més importants són tres: la del Nord en la província de Castelló que pren algunes formes fonètiques del parlar tortosí; la del centre de la regió, València i l'Horta de València, que practica la pronunciació coneguda per "Apichat"; i la dels restants pobles de les províncies de Castelló, València i Alacant que, per la seua extensió geogràfica direm la pronunciació general o comuna.

Els que firmaren les anomenades "Normes de Castelló" de l'any 1932, tingueren el desacert d'adoptar per a les consonants palatals una pronunciació que no correspon a la que deu prevaleix segons l'opinió més generalitzada. En la base 13 de dites "normes" se propugna la pronunciació de la CH en comptes de la GE tal com se fa en l'apichat (s'ha de dir meche en comptes de mege), i també la pronunciació catalana de la XE en comptes de la CHE darrere de consonant (s'ha de pronunciar punxa, conxa, en comptes de puncha i concha).

En la meua modesta opinió, una de les conclusions que deuria acordar este I Congrés de Llengua Valenciana és deixar ben clar que la fonètica valenciana que es normalisa és precisament la generalitzada o comuna, deixant per a l'ús privat la pronunciació de "l'apichat" i d'algunes formes catalanes del Nord de la província de Castelló. I això per les raons següents:

1ª. Per ser esta pronunciació la més generalitzada geogràficament.

2ª. Per ser esta pronunciació la més pura. Sempre la pura es conserva en els pobles més apartats de la Capital i de parlars acostats.

3ª. Per ser esta la fonètica més rica, perquè: a) manté la distinció entre la B i la V (bull i vullc), b) estableix distinció entre les consonants palatals africades sorda i sonora, entre la CH i la GE:

gemecar i charol.

4^a. Per ser la pronunciació, al parer, més tradicional, puix comença en els clàssics i encara està viva; no constitueix un arcaisme.

No se si faltava advertir que quan parlem de fonètica valenciana nos referim a esta més generalitzada, i quan ho fem de fonètica catalana, a la de Barcelona que es la normalitzada i oficial.

2. EL SISTEMA DE SONS

Hi ha que advertir des del principi que dos llengües no son iguals o diferents perquè tinguen o no el mateix catàleg de sons o de lletres. Dos llengües distintes poden utilitzar el mateix abecedari o els mateixos sons. Lo interessant es l'evolució dels sons dins de la cadena parlada, puix que diversos pobles de parla neolatina poden tindre els mateixos sons i aplicar-los distintament en la remodelació de les paraules, que van canviant insensiblement a lo llarg de l'història. Per lo que parlar de sistemes de sons no conduïx a res. Lo interessant es l'evolució fonètica: Per que, per exemple, el llatí 'populus' ha donat en italià 'popolo', en castellà 'pueblo', en valencià 'poble' i en català 'pop.pla'.

3. IMPORTANCIA DE LA PRONUNCIACIÓ

S'ha intentat negar la personalitat de la llengua valenciana dient que es un dialecte del català, del que en el nivell fonològic no es diferencia més que en detalls de pronunciació. No obstant això, la pronunciació es la que fa diferents les llengües, per lo que dir que català i valencià se diferencien en la pronunciació es admetre la seua radical diferència, i eixes diferències existixen realment i son de tal importància que formen veritables sistemes fonètics, com es vorà a lo llarg d'esta dissertació.

En confirmació de lo que estem dient, aportem el testimoni, poc sospitos, d'un il·lustre escriptor català, premi de les lletres catalanes, En Josep Pla, qui, en un treball titulat "Direcció Lisboa" que s'encontra en el volum 20 de les seues obres completes (pàgina 22), diu textualment: "Els lingüístics tenen raó: tots els dialectes neolatins situats des del Loira fins l'Algarve i els últims caps de Sicília, tenen la mateixa construcció. El que els diferencia es la fonètica. Es la fonètica la que crea, en llenguatges que tenen la mateixa arrel, en aquest cas el llatí, la intel·ligibilitat, intel·ligibilitat que en definitiva és total".

Després d'exposar succintament estes diferències, es quan serà el moment de dir si efectivament eixes diferències fonètiques son o no son importants, i si es tracta d'una o de dos llengües distintes.

CARACTERÍSTIQUES DE LA FONÈTICA VALENCIANA

No es possible, lògicament, al parlar del sistema fonològic valencià, prescindir de la comparació amb el sistema castellà i el català, respectivament. Precisament un sistema se confirma en tal comparació. Les diferències son les que posen de manifest les peculiaritats d'una llengua, i no les coincidències que puguen haver entre ella i les altres. Vejam estes característiques des del punt de vista de les vocals i de les consonants.

1. VOCALISME

El valencià difereix del castellà per la possessió de vocals obertes, que no té la llengua castellana. Difereix del portuguès per no tindre vocals nasals. Finalment, té un sistema vocalic diferent del català per les raons següents:

El valencià té set vocals: A, E, I, O, U, tancades, i E, O, obertes.

El català, en compte de set, té huit vocals: les set valencianes més una vocal neutra que es representa foneticament per una E amb un redolinet en la part inferior. Això en quant al sistema o catalec de sons vocalics.

Pero, a més, sobre totes les paraules, en la majoria procedents del llatí, té un procediment fonetic que afecta a l'ús de dites vocals i consisteix en convertir les O atones en U, tant al principi com en mig i al final de la paraula. I un altre procediment que porta una perturbació constant a la fonètica catalana, al pronunciar amb una E neutra les A i E atones tant al principi com al mig o al final de paraula. Resultat d'això sistema, tan distint del valencià, és que en síl·laba atona, mentre el valencià té les cinc vocals esmentades, el català no en té més que tres: I, U, E neutra. És la principal diferència entre el català i el valencià suficient per a afirmar que el sistema fonetic valencià i català són diferents. Clar que el català ampra una ortografia arcaica i etimologista que dissimula este fenomen tan constant en el parlar i tan diferent de l'escrit, però que s'evidencia palesament en una escriptura fonètica.

Els filòlegs patrioters catalans no mencionen mai el fet anterior, assustats per la seua importància i evidència, i quan volen fer del valencià un dialecte del català, en arribar a este punt només mencionen dos fets; la terminació de la primera persona del singular del present d'indicatiu dels verbs, que en valencià en la primera conjugació és en -E i en català en -O (valencià cante, català canto), i el distint tracte que en català i en valencià es dona a l'evolució de la E llarga o de la I breu llatines que en valencià és E tancada i en català E oberta.

Exemples:

Llatí: plenus siccus seta invidia apicula

Valencià: plé séc séda envéja abélla

Català: plè sèc sèda enbèja abèlla

Eixa mateixa E oberta usa el català en els diminutius en -ET, igualment tancada en valencià i oberta en català: valencià pastorét, català pesturèt.

I estan els canvis morfo-fonetics que tant afecten a les vocals, que són innumerables, dels que no faig menció per si diuen que no són rellevants, ja que només afecten al tancament o apertura de vocals.

EVOLUCIO DE LA POSTONICA INTERNA

A) a postonica interna > e

orgue < organu (organic...)

arfe < orphanu (orfantat...)

rave < raphatlu
anet < anate
esparrec < asparagu
talem < talamun
canem < cannabu (cannabacies...)
canter < cantharus (canterera...)
balsem < balsamu (Passi Cobles: balsem...)

B) Casos problematics

archipelac / archipelec (archipelec)
cartilac / cartilec < cartilago
esofac / esofec (esofag)
estomac / estomec < stomachus
hipopotam / hipopotem < hippopotamus
naufnac / naufec < naufragus
timpà (no dona fonética) < tympanum

Cal tindre en conte que en els derivats pot canviar la vocal, com per exemple:

cartilac / cartilec: cartilaginos
esofac / esofec: esofagic

C) O postonica (-logos) > e

teolec < theologus (teologa, teologia...)
filolec < philologus (filologa, filologia...)
Antigament n'hi ha documentacio de: teoloc...

D) Nucle / Nucli

nucle, nucli < nucleus (nuclear, nucleic...)
¿Hauria de ser nucleu?
Oli < oleum (olios, oleaginos...)

TIMBRE DE LA (O) EN DIVERSES TERMINACIONS

A) o + bilabial (m, p, b) no agrupada

-oman: erotoman, megaloman, grafoman...
-oma: aroma, diploma, estoma, fibroma, hematoma, leucoma, sarcoma...
-ometro: barometro, kilometro, fotometro...
-apodo: artropodo, cefalopodo, rizopodo, macropodo...
pero tenim: modo, robo (Fullana), trobo, no la du.

B) o + una atra consonant, lliure o agrupada

-ocul: monocul, binocul...
-ocop: apocop..
-ocrata: aristocrata, democrata...

- ocre: medíocre, ocre...
- ocron: eterocron, isocron...
- odrom: aerodrom, hipodrom...
- ofa: carchofa, estrofa, garrofa...
- ofac: antropofac, esofac...

C) altres casos

- obi; microbi...
- obia: fobia...
- oble: moble, noble...
- obra: obra, pobra...
- obre: sobre, canelobre...

Observem que la (o) seguida de bilabial, que no duga darrere una (i) sol ser tancada; si li seguix una (i), oberta, i quan es troba agrupada o davant d'una altra consonant el timbre sol ser obert.

2. CONSONANTISME

Al tractar del consonantisme valencià no exposare les diferències que existixen entre valencià i castellà, perquè són de tots conegudes: el castellà té sons que no estan en el sistema valencià, com els de la Z i la J; i, per altra part, el valencià posseïx sons que actualment no té ja el castellà com la S sonora, les alveolars africades sorda i sonora (S, Z), les palatals fricatives sorda i sonora (S, Z), la palatal africada sonora (G) i la labiodental fricativa sonora (V) distinta de la B.

Però sí que nos detindrem en les diferències que hi ha entre el consonantisme valencià i el català, perquè, si bé u a u pareixen no tindre importància, reunides en conjunt manifesten clarament l'existència de dos sistemes consonàntics diferents.

Les diferències entre el consonantisme valencià i el català afecten al modo d'articulació, a l'introducció de nous sons en paraules de la mateixa etimologia, a la geminació de consonants, a la conservació de grups arcaics, etimològics o no, i a la pèrdua o conservació de diferents sons. Per totes eixes diferències, el poble valencià sap reconèixer en l'acte quan, el que parla, ho fa en català; una llengua pareguda, que les persones més cultes entenen, però a la que consideren "pareguda, però diferent".

A) Diferències d'articulació.

1) La palatal sorda africada C en principi de paraula o de síl·laba en valencià es africada; en català passa a ser fricativa (S). Exemples:

Valencià: Charrar, puncha, chocar, (fon.: carar, punca, cekar).

Català: (fon.; será, punse, suká).

2) La palatal sorda S, en valencià es pronuncia ab una l davant; el català la omiteix. Exemples:

Valencià: caixa, baix, aixina, (fon.: kaisa, bais, aisina).

Catala: (fon.: kase, bas, esine).

3) En catala s'establix diferencia entre les palatals fricativa i africada: pluja, platja, panxa, metxa. En valencià (com en atres pobles fora de Valencia) els fenomens fricativs se tornen africats, sobre tot en posicio inicial de paraula i darrere de consonant. En estos casos sonen igual la G de junta i penjar i la de metge i sutja; com, per atra part, la C de puncha i la de chiquet, i la de cotxe o fletxa (per això el valencià no utilisa els digrafs TJ, TG, TX).

Passem per alt el grup TZ, que el valencià pronuncia simplement com S sonora i del que fa tant d'abus el catala, sobre tot en el sufix -ITZAR, -ITZACIO (organitzar, organitzacio).

4) El valencià distinx perfectament la V de la B (excepte en la zona de l'apichat); en canvi no es distinxen en catala, a on es confundixen, bali i vali, bellea i vellea, bena i vena.

B) Introduccio de sons nous

En paraules del mateix orge llati, el catala canvia uns sons per atres i dobla algunes consonants (geminacio).

1) Canvi de C per G davant de consonant sonora: article, anecdota, sonen artig·gle, enegdute.

2) La palatalisacio de la L inicial de paraula està mes avançada en valencià que en catala. Eixemples:

Valencià: Llegislar, llepra, llicit, llimit, llinde, etc. Catala: Legislar, lepra, licit, limit, linde, etc.

3) El catala conserva consonants que el valencià considera com verdaers arcaismes i ha eliminat del llenguatge modern:

Catala: altre, nosaltres, vosaltres, arbre, tambe. Valencià: atre, nosatres, vosatres, abre, tame.

C) La geminacio consonantica

El catala pronuncia gran cantitat de consonants geminades, de les quals unes estan reflectides en l'ortografia; unes atres no: L·L, BB, PP, GG, NN, MM, i el grup TLL. El valencià en general ha eliminat dites geminacions.

1) Quan la B o la P estan situades entre una vocal i una L, dites consonants en catala se pronuncien per doblat, B·B, P·P: estab·blir, fib·bla, contab·ble, trip·ple.

2) Existixen moltes paraules en catala que porten L doble, geminacio que en les mateixes paraules no existix en valencià:

Valencià: colege, colocacio, colecta, iluminar.

Catala: col·legi, col·locacio, cul·lecte, il·luminá.

3) Molt menys tolera el valencià el grup catala TLL, que si be en catala sol pronunciar-se en dos L, en valencià es pronuncia en L simple:

Valencià: espala, armela, vela

Catala: espatlla (espall·llia), ametlla (emell·llia), vetlla (vell·llia).

4) La C i la G darrere de vocal, i seguides de L, sonen en catala geminades; en valencià no es dupliquen.

Eixemples:

Valencià: regla, sigle, tecla, espectacul

Catala: reg·gla, seg·gle, tec·cla, espectac·cle

D) Grups consonantics d'ortografia arcaica en catala

Estos grups son mes ortografics que fonetics perque la pronunciacio catalana tampoc coincidix en l'ortografia: son TM, MP, PT, TN, TZ, TG, TJ. D'estos grups, uns son etimologics, atres no.

1) Grups etimologics

a) El grup TM catala, reduït en valencià a M. Eixemples: Sotmetre, setmana, en catala pronunciats sommetre, semmana; en valencià sometre, semana.

b) El grup MP catala, reduït en valencià a N: redemptor, valencià redentor; assumpte, valencià assunt.

c) El grup procedent del llatí TL, en catala es palatalisa en TLL mentres en valencià passa a L·L en tendència a simplificar-se en L senzilla: Espatlla, guatlla, motle, vetlla, en valencià es pronuncien, segons Fullana, espal·lla, gual·lla, mol·lle, vel·lla; en catala dites paraules es pronuncien en TLL.

2) Grups no etimologics

a) El grup TLL, al que ha evolucionat el grup TL, es excessivament catala, i a mes de no ser etimologic, es completament estrany al valencià a on ha evolucionat a L·L (mol·lle, etc.) en tendència a L (en vela) i a LL (en rollo). El mateix grup en catala evoluciona preferentment a la palatalisacio LL. En valencià direm bolleti i bulla, no butlleti ni butlla.

b) El grup TZ solament es conserva en valencià en contades paraules (dotze, tretze, Atzaneta, atzavara). Els sufixos -IZAR, -IZACION castellans, en valencià es resolen per -ISAR, -ISACIO; en canvi en catala per -ITZAR, -ITZACIO. La raó d'esta discrepància es d'índole fonetica: la grafia catalana del TZ representa la pronunciacio africada sonora (Z) que en valencià es simplement fricativa sonora representada per una S suau (la de rosa), foneticament Z. Eixemples:

Catala: organitzar foneticament urgenizá, normalitzar foneticament nurmelizá.

Valencià: organizar foneticament organizar, normalisar foneticament normalizár.

c) No mencionem els grups ortografics catalans TG o TJ i TX perque en catala pronuncien mege i fromage, ficha i despachar, per moltes T que introduixquen.

E) Conservacio i perdua de consonants

En este punt les diferències entre el valencià i el català són aquestes:

a) El català conserva en la pronunciació la D intervocalica de les terminacions -ADA, -ADES, -ADOR, -ADORA, -ADORS, -ADORES. El valencià perd dita D, encara que la conserve en l'escritura.

Català: vesprada, menjades, comprador, compradora, compradors, compradores.

Valencià: vesprà, menjaes, compraor, compraora, compraors, compraores.

b) Una gran quantitat de paraules (abstractes en la major part) que en castellà acaben en -EZA, en valencià ho fan en -EA, ja a partir dels escriptors clàssics. En català tenen en aquest cas una S en comptes de la castellana Z.

Castellà: Fortaleza, tristeza, belleza, franqueza, riqueza.

Valencià: Fortalea, tristesia, bellea, franquea, riqueza.

Català: Fortalesa, tristesa, bellesa, franquesa, riquesa.

c) La R final, normalment es perd en català, mentre en valencià es conserva. Els casos són molts, a saber:

En els infinitius dels verbs, p.e. parlar, valer, correr, conèixer.

En els derivats en -ER, com gerrer, galliner, sabater, fuster.

En els derivats en -AR, com colmenar, pinar, bestiar, favar.

En els derivats en -OR, com governador, teixidor, volador.

En els noms verbals en -TOR i -SOR, com inventor, inversor, protector.

En diverses paraules soltes, com clar, plaer, miner, ahir, flor, plor, madur, canter (cat. canti)...

Dita R no es pronuncia en català, encara que la paraula estiga en plural: de carreter, carreté i carretés.

d) El català admet una sèrie de paraules acabades en -US que no li van bé al valencià; Augustus, Titus, tipus, etc...; en valencià, August, Tito, tipo, etc...

e) La S final de paraules cultes es perd en català, com en tesis, tisis, diòcesis, sintaxis, dièresis, etc...: en valencià en S final; en català, tesi, tisi, diòcesi, sintaxi, dièresi, etc...

f) Les consonants C i G en posició final, darrere de N, no solen pronunciar-se en català, mentre solen conservar-se en valencià:

Català: blan, fan.

Valencià: blanc, fanc.

g) Prescindim de moltes altres diferències, pel seu caràcter dialectal, així com la dificultat dels catalans per a pronunciar certs grups finals, cults, en els que suprimixen la T.

El dia que es vullga fer un estudi exhaustiu de les diferències que hi ha entre la fonètica consonàntica catalana i la valenciana, el treball serà molt fàcil: bastarà mirar les transcripcions fonètiques que fa a cada paraula el Diccionari Català-Valencià-Balear, començat per Mn. Alcover i continuat per Moll i Sanchis Guarner

RECAPITULACIÓ

Hem resumit les característiques de la Fonètica de la Llengua Valenciana, de la millor manera que es pot fer: comparant-la en l'idioma català, en el que es vol per alguns, erroneament, identificar, no concedint-li més que variacions de pronúncia insignificants. D'eixa comparació, la fonètica valenciana ha quedat clarament identificada i diferenciada: no es tracta de lleugeres diferències de pronúncia en relació al català, sinó de dos sistemes fonètics diferents. Pot ser que a algú li pareguen les diferències consonàntiques poc rellevants, i en alguns casos estarem conformes; però si una a una les diferències poden ser tingudes com irrellevants en el sistema consonàntic, també considerades en son conjunt són tantes en nombre i freqüència que no es pot negar-les importància i dir que "és el mateix sistema fonètic". Per una altra part, la diferència radical ja està evidenciada en les característiques del vocalisme, diferències més que suficients i rellevants per a establir una diferència fonètica real.

I que conste que no hem volgut aportar aquí les diferències morfo-fonètiques, tan importants, que s'observen en la Morfologia de totes les parts de l'oració, però més que en ningun punt, i escandalosament, en la conjugació.

La fonètica ho penetra tot, i està dins del lèxic i dins de les formes que, com matèria prima, usa la cadena parlada. Algú ha comparat l'evolució de les paraules a les pedres que baixen rodant de la muntanya adquirint diverses formes o figures. Efectivament, les paraules llatines que (en sa condició popular o culta) constitueixen la major part del lèxic de les llengües neollatines, van evolucionant per la pronúncia diferent en cada poble, que d'aquesta manera modela el seu propi idioma. Cada sector lingüístic pren les paraules originàries i les va modificant d'acord en els seus supòsits ètnics i lingüístics (factors externs), subjectant-se a les lleis que regulen l'evolució interna (economia de forces, harmonia, etc...); i gradualment, sense donar-se compte, van canviant el punt o mode d'articulació dels sons, introduint nous sons en mig o final de paraules, suprimint-se, canviant-los per altres més eufònics o que suposen menor esforç, geminant consonants, simplificant-les o perdent-les. Resultat de la qual és l'evolució fonètica, base de la diferenciació de les llengües pertanyents a una mateixa família o tronc lingüístic.

Tot ho fa, tot es degut a la pronúncia. Ella diferencia les llengües.

Ab tot lo precedent, crec haver analitzat sumàriament, com me proponia, les característiques del vocalisme i consonantisme de la llengua valenciana, particularment en relació al català. Espere sabran vostres perdonar les deficiències, que poden haver.

Treball de D. Josep Maria Guinot i Galan, baixat de la web Idioma Valencià

